

4. Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс] – URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> (07.11. 09).
5. Журтова О. А. Роль авторской графики в просодической реализации информационной структуры художественного текста (на материале англоязычной художественной прозы второй половины XX века): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 2005. – 16 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Большая Российская энциклопедия; издание 2-е, доп., 2002. – 709 с.
7. Николина Н. А. Филологический анализ текста: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2003. – 256 с.
8. Сафонова Т. В. Порядок интеракции в сетевых дневниках: альтернативная экономика сообщений // Личность и межличностное взаимодействие в сети Internet. Блоги: новая реальность / Под ред. Волохонского В.Л., Зайцевой Ю.Е., Соколова М.М. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2006.
9. Семьян Т. Ф. Визуальный облик прозаического текста как литературоведческая проблема: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Самара, 2006. – 37 с.
10. Швецова М.Г. Паралингвистические средства в лингвистике текста [Электронный ресурс] // LingvoMaster : [сайт]. – [М.], 2006-2007. – URL: <http://www.lingvomaster.ru/files/210.pdf> (03.11.09).
11. Deneke L. Computer-Mediated Communication: Potential and Actual Effects on the English Language. – VDM Verlag Dr.Mueller, 2007. – 140с.
12. Thompson J.C., Lloyd B.A. E-mail Etiquette (Netiquette). – Toronto, Ontario Canada. – Pulp and Paper Industry Technical Conference, 2002. – с. 111–114.

УДК 81'1:82-92:070:929 Грушевський

“УКРАЇНСЬКЕ Ж ЖИТЄ, ЯКО ТАКЕ...” У ВІСНИКІВСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Людмила Супрун
(Київ, Україна)

У статті з'ясовується атрибуція субконцепту “українське життя” у вісниківських статтях М. Грушевського.

Ключові слова: Грушевський-журналіст, часопис “Літературно-Науковий Вістник”, субконцепт “українське життя”.

В статтє выясняється атрибуція субконцепта “українская жизнь” в вестниковских статтях М. Грушевського.

Ключевые слова: Грушевский-журналист, журнал “Литературно-Научный Вестник”, субконцепт “украинская жизнь”.

In the article it is elucidated the attribution of the subconcept “the ukrainian life” in the heralding articles of M. Grushevskiy.

Key words: Grushevskiy-journalist, the magazine “The Literary-Scientific Herald”, the subconcept “the ukrainian life”.

Постановка проблеми. Домінантний у мовній ментальності Михайла Грушевського концепт “Україна” представлений численними субконцептами.

Один з найпрезентабельніших – субконцепт “українське життя” – став предметом аналізу в нашій статті.

Актуальність дослідження полягає в назрілій необхідності з’ясування у сучасній теорії масових комунікацій особливостей мовної ментальності Грушевського-журналіста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вихідна для наукової розвідки інформація представлена у грушевськознавчих працях І.Верби, Л.Винара, І.Гирича, Я.Дашкевича, С.Кіржаєва, О.Оглоблина, Р.Пирога, С.Плохія, Т.Приймака, О.Рубльова, В.Смоля, П.Соханя, В.Ульяновського, Ю.Шаповала, О.Юркової та ін.

Мета статті – дослідження субконцепту “українське життя” в інтерпретації головного редактора “Літературно-Наукового Вістника” М.Грушевського.

Виклад основного матеріалу. Субконцепт “українське життя” втілює дискретні частини дійсності, тобто кванти [1], що виступають екзистенційно значеннєвими як для конкретної людини, так і для цілої нації. За даними Російського асоціативного словника, в період з 1988 по 1997 роки 711 стимулів викликали асоціат “життя”, що становить третє місце після концептів “людина” й “дім” [5, с.358].

М. Грушевського-публіциста цікавить життя в усьому його багатоманітності. Різновекторні вияви українського життя артикулюються в дискурсі маестро “Літературно-Наукового Вістника” за допомогою ад’єктивів:

– національне (8 позицій): *Робити якісь переешкоди для здійснення свого жадання... – значить політику виразних заборон українського національного життя замінити системою дрібних загорож і переешкод¹* (М.Гр., С.укр.к.:220);

– культурне (5 маркерів): *...Цілому українському культурному життю 1907 р. видане при всім чеснім російським народі свідочтво убожества, testimonium paupertatis...* (М. Гр., На укр.т. Ще одн.п.:192);

– культурно-національне, культурне і національне (тричі): *...Були сильно ослаблені, атрофіровані самі підстави українського культурно-національного життя...* (М. Гр., К.-н.рух:286); *Ослабленне основних підстав культурного і національного українського життя, яке помічаємо особливо різко в середині XVI в. ...* (М.Гр., К.-н.рух:491);

– галицьке (тричі): *Глибокий, побожний піетизм до галицького українського життя, його змагань і поступів... мав в собі власне отсе зерно* (М.Гр., На укр.т.З нов.д.:47);

– народне (двічі): *Сей хибний демократизм рідний брат тому декоративному українофільству, що хапав ся за смушеві шапки, вишиті сорочки, запорозькі шаровари, не дбаючи про якийсь глибший зміст українського народнього життя* (М. Гр., На укр.т. З нов.:64);

– львівське (один раз): *Се не відбиваєть ся добре на львівським і взагалі галицьким українським життю...* (М. Гр., На укр.т.Б.ід.:436);

– духове (1): *Вишенський в своїх писаннях являєть ся дуже вимовним, горячим і щирим, а тому для характеристики духового українського життя незвичайно інтересним, представником консервативного, правовірного напрямку...* (М. Гр., К.-н.рух:101);

– історичне (1): *В свіжій пам’яті їх (патріотів – Л.С.) було оживленне українських інтересів,... жваві дебати по різним питанням історичного українського життя...* (М. Гр., На укр.т.Н.п.:131);

– академічне (1): *Референт з студентського союзу начеркнув образ непотійних обставин нинішнього українського академічного життя...* (М. Гр., На укр.т. Б. і д.:434);

– демократичне (1): *Чимало є таких людей, котрим взагалі ся інтелігентська культура здаєть ся для такого демократичного життя як українське чимсь зайвим...* (М. Гр., На укр.т. З нов.:63-64);

– загальне (1): *В сім вага, значінне і дорогоцінність Галиччини в загальнім українським життю, що тут не ослабло до останної хвилі почуте національної окремішности і були здорові і міцні підвалини для національного життя* (М. Гр., На укр. т. З нов.д.:46-47);

– автономне (1): *Чи не правильніше було подумати про впливи самого автономного українського життя, що розвиваєть ся і розвиватиметь ся за російським кордоном?..* (М. Гр., На укр.т. Ф.сеп.:132);

– закордонне (1): *Але російське правительство приложило всі старання, щоб сі надії розвіяти, а невеселі умови закордонного українського життя знову зробити предметом зависти і зітхань для російських Українців навіть найменше зачеплених яким небудь сепаратизмом* (М. Гр., На укр.т. Ф.сеп.:134).

Верифікація розгляданого субконцепту здійснюється не тільки у сучасній журналістській інформаційній парадигмі, як-от: *Пальці свої в рани сучасного українського життя* вони (різні Хоми невірні – Л.С.), *розумієть ся, могли б вложити, але вони свого не роблять* (М. Гр., На укр.т. Укр.д.:159); *Виясненне тих неможливих умов нинішнього українського життя, що заганяють його в різні мишачі дірки, замість виступати перед світом показно і свобідно – може зробити незвичайно багато* (М. Гр., На укр.т. Укр.д.:158). Збагачуючись елементами науковості, публіцистичний дискурс М. Грушевського актуалізує факти колишнього українського життя і тим самим простежує еволюцію субконцепту: *Але се було самовбийством для нації, а в обставинах подішнього українського життя й поготів* (М. Гр., К.-н.рух:104).

Домінування ад’єктива “національний” у функціонально-семантичному полі субконцепту “українське життя” закономірне. Сергій Єфремов пояснював цей публіцистичний факт так: “Питання українського життя автор завжди ставить з національного штандпункту, але разом і на підставі того широкого світогляду, який дає Грушевському його велика історична освіта і всесторонні знання [8, с.47]”.

Ад’єктив “культурний” також перебуває у сфері ментальних пріоритетів головного вісниківського редактора. Юрій Шаповал звертає увагу на те, що М. Грушевський прагнув до якнайшвидшого подолання внутрішніх непорозумінь між українцями, спричинених амбіційною боротьбою за формальне лідерство. Пор.: *...В сім крайнім гуртківстві, неповдержности особистих мотивів і амбіцій, дає себе знати те “подпольє”, в яке занане було українське життя в Росії* (М. Гр., На укр.т. Ще одн.п.:193). Грушевський з гіркотою зауважує, що співвітчизники надають перевагу не конструктивним дискусіям, а зовсім іншим, негідним методам: *І “громадянин” шукає “настолячого” в каламутних калюжах сплетні, що своєю смердячою парою затроюють атмосферу українського життя* (М. Гр., На укр.т. З нов.:61); *...Не можна розпочинати полеміки з тими*

¹ Тут і далі цитуємо, зберігаючи мовленнєві особливості оригіналу.

ріжними “шептами”, що йдуть по темних кутках українського життя... (М. Гр., На укр.т. З нов.:60).

“Культурність нашого українського життя – се болюче питання...” (М. Гр., На укр.т. З нов.:61), – висновує головний вісниківець. Див. також: *...Мене вражає болюче одна сторона нашого життя. Се безсумнівне пониження культурних вимог – не рівеня, а власне вимог, які ставлять ся українському життю* (М. Гр., На укр.т. З нов.:61).

Життя і культура переплетені у мовній ментальності М. Грушевського вродино: *Але поруч нього підносив голос против унії полеміст не меншого калібру, хоч і зовсім иншої марки, цінний нам особливо, як продукт української культури й українського життя, славний Іван Вишенський* (М. Гр., К.-н.рух:433). Будь-які дії, спрямовані проти української культури, публіцист сприймає як несприятливі для українського життя: *Таке обмазування болотом всієї української культурної роботи перед посторонніми людьми... дійсно вчинок не похвальний і для українського життя не корисний* (М. Гр., На укр.т. Ще одн.п.:192). Таким чином М. Грушевський актуалізує на сторінках ЛНВ “болочу й архіважливу тему культурності українського життя, на підвищення якої мала би на часі мати вирішальний вплив національна преса й публіцистика” [2: 513], й у першу чергу окраса національної журналістики початку ХХ ст. “Літературно-Науковий Вістник”, що “відбивав на собі всі ті глибокі зміни, які переживала наша література разом з усім українським життям за сі десятиліття” (М. Гр., Відр.ЛНВ:3).

Передбачувана сугестія виявилася обопільною. *...Як ціле українське життя, так життя і робота нашого журналу йшло наперед і в сім році...* (М. Гр., До наш.чит.:225). “Під впливом зрушеного з мертвої точки українського життя “ЛНВ” змінював публіцистичні методи відображення, надаючи друкованому слову чимраз більшої енергії оптимізму й переконливої сили” [9, с.483]. Пор.: *...Власне в сій ріжнородности лежить богацтво, сила, кольоритність українського життя – залог будучого богацтва, сили, інтензивности української культури...* (М. Гр., Д.н.ч.:5). Щоправда, українське життя презентувало підстави для такого оптимізму, хоча й поодинокі: *Якого напруження заінтересовання й любови до українського слова й життя треба було, щоб сі підлітки-хлопці випросили від батьків таку велику суму на таку “пусту” річ як журнал...* (М. Гр., Антр.:121); *...Сього молодого читача наповнило правдиве заінтересованне українським життям і його змаганнями* (М. Гр., Антр.:121).

На жаль, переважали факти, які свідчили, що *...у нас... хочуть штучно охоронити українське життя від культурних критеріїв...* (М. Гр., На укр.т. Ще пр.к.:135). Їх довгий перелік із номера в номер сповнював сумом душу Великого Українця. Ось деякі з них: *Воно (явище – Л.С.)... пхає українське життя на становище популярного, народного додатка до справжніх сусідніх культур – так як се й хотіли б вороги українського національного життя* (М. Гр., На укр.т. З нов.:62); *Закисає літературна, а з нею й громадська атмосфера українського життя...* (М. Гр., На укр.т. З нов.:60) та ін.

Реалії сучасного Грушевському українського життя особливо різко артикулюються на фоні інформації про колишні національно-розбудовчі починання: *...Ті формули, заяви, погляди, які... звучали тоді як останнє слово національної тактики, як найвищий вираз зрозуміння потреби і завдань українського життя, нині стали вже тільки історичними документами* (М. Гр., На укр.т. Н.п.:130).

Журналісти такого формату, як М. Грушевський, продукують дискурси, однією з релевантних ознак яких виступає філософічність. Історичні екскурси нерідко супроводжуються у вісниківських статтях Грушевського філософськими рефлексіями, наприклад: *...Хто зна, чи всі ті страшні страждання... ті втрати, які понесло в сім спустошенню духове життя України... – хто зна, кажу, чи все се не було ще невеликим викупом за ті незмірні вартости, які дав українському життю сміливий порив політичної мисли Кирило-методіївці!* (М. Гр., В с.рок.:9).

Утверджуючи самоцінність українського життя, “сеньйор українських журналістів” культивує у вісниківських читачів терпиме, толерантне, дружнє ставлення до життя інших етносів. Йдеться про:

– білоруське життя: *Не було се спеціальним явищем українського та білоруського життя...* (М. Гр., К.-н.рух:291);

– польське життя: *Русько-візантійська культура, що розвивала ся в тісній звязи з релігійним життям Руси, відріжняла все глибоше життя українське від життя польського* (М. Гр., К.-н.рух:288);

– чеське життя: *Багато треба часу і зусиль, аби українське життя стало на тім рівені, на яким стоїть громадянство чеське, що своє нинішнє культурне життя здобуло теж дуже поважною працею й зусиллями, не вважаючи на те, що опинило ся в далеко прихильніших обставинах, ніж в яких жило і розвивало ся громадянство українське* (М. Гр., На укр.т. Іще про н.:396);

– життя представників інших етносів: *Головна енергія в збиранню складок повинна бути звернена на широкі округи людей, не звязаних з українським життям тісніше...* (М. Гр., Пам.Ш.:211).

У пропагованій М. Грушевським українській етнополітиці передбачені й стосунки з Росією, експансивна й імперська сутність якої причетна до гальмування розвою українського життя: *Але російське правительство навпаки стає на непримириму позицію супроти українства і його офіціальні і неофіціальні агенти розпочинають похід против проявів українського життя найбільш скромних і безневинних* (М. Гр., На укр.т. Ф.сеп.:132).

Публіцист з боєм констатує той факт, що українське життя наповнене сукупністю “скромних плянів, якими десятиліття цілі пробувано знайти якийсь обхід, якийсь перелаз”, а російське життя виступає у ролі “страшного барера... як незрушима гранітова скала, на дорозі українського життя” (М. Гр., На укр.т.Н.п.:132).

“Відгомони і рефлексії російського життя панують над українським життям Росії...” (М. Гр., На укр.т. З нов.д.:46), – переконаний вісниківський редактор. Проте висновок, який він робить після такого цілком слухного визнання, викликає певні сумніви: *Тут дає себе знати взагалі те “попільне”, в яке загнано разом з усім російським також і українське життя...* (М. Гр., На укр.т. З нов.:60). Цим інтекстом журналіст заадресовує нам практично однакове співчуття до проблем як українського, так і російського життя. Віддаючи належне його гуманній субстанції, ми услід за знаними грушевськознавцями не можемо не зауважити наслідків, до яких призводять такі публіцистичні сентенції. Відображаючи світоглядні позиції М. Грушевського, в особі якого гармонійно поєдналися іпостасі не тільки журналіста, а й науковця і – що особливо символічно – громадського діяча, політика, вони стали в українському житті керівництвом до дій, які історик Дмитро Дорошенко інтерпретував так: “Увесь

час відхрещуючись від самостійності і раз-у-раз присягаючи на федерацію, Грушевський і Центральна Рада змарнували той національний ентузіазм, який одушевляв певні українські круги... Кого міг захопити заклик М.Грушевського “Рятуймо російську федерацію”? [4, с.185]”.

Можна довго розглядати модель федералізму М.Грушевського, концептуально оформлену Р. Пирогом [7] й інтерпретовану Г.Корольовим [6], шукаючи відповідь на питання “М.Грушевський був самостійником чи федералістом?”, проте фрази, аналогічні до поданої вище, з дискурсу “Літературно-Наукового Вістника” не вилучиш. Вони стали тими камінчиками, з яких постала споруда III Універсалу УЦР: “Од нині Україна стає Українською Народною Республікою. Не одриваючись від республіки російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів [3, с.60]”. Чи була така програма суголосна викликам українського життя. Звісно, ні.

Отже, вісниківський дискурс засвідчує дуалістичну позицію М. Грушевського у ставленні до Росії. З одного боку, констатація негативного впливу на українське життя, з іншого – переймання проблемами російського життя нарівні з українським. Вихід із цієї дилеми знайдений був, як відомо, самим її креатором. Визнання вільного, рівноправного федеративного союзу України з Росією передбачало перетворення останньої з імперської в демократичну. Питання “чи здатна була на таку трансформацію Росія” вважаємо риторичним. Однак, залишається безсумнівним те демократичне й гуманістичне спрямування, якого головний вісниківець прагнув надати українському життю.

Дискурс “Літературно-Наукового Вістника” засвідчує також постійне намагання його шеф-редактора злити воєдино два розділених кордоном потічка українського життя: *І також само ослабленне звязей Галичини з Україною відбило ся б не тільки незвичайно шкідливо на всій будучій долі Галичини, але і для життя українського не минуло б се без шкідних наслідків, як би відтято Галичину від загально-українського життя, чи ослаблено обоїльні звязи, обмін сил і продуктів культурно-національної роботи у російській Україні з такою значною частиною української землі, як Галичина...* (М. Гр., З б.хв. Гал. і Укр.:493).

Оцінюючи якість українського життя по обидва боки кордону, Грушевський-вісниківець зазначає: *Обставини українського життя Австрії теж на стільки не завидні, що не багато, справді, було треба на те, аби центри ваги і притягання українського життя принести в межі Російської держави, – в інтересах її самої і в інтересах українського народу* (М. Гр., На укр.т. Ф.сеп.:134).

Кваліфікуючи галицьке українське життя як несприятливе для поступу, журналіст помічає ще більші вади українського життя Росії: “не кажу вже про Україну австрійську, а навіть і на тій убогій і занедбаній російській” (М. Гр., На укр.т. З нов.:57).

Образне порівняння М.Грушевського, екстрапольоване через усю його творчість, знаходить відображення й у дискурсі ЛНВ. Як птах не може піднятися у повітря без одного крила, так і тісне єднання з Галичиною... являєть ся незвичайно важним і користним фактором українського життя Росії; тісне єднання з Україною потрібне для Галичини (М. Гр., На укр.т. З нов.д.:56).

Отже, українське життя тільки тоді зможе стати повнокровним, коли об’єднаються дві розділені демаркаційною лінією частини України.

Аналіз емоційно-експресивного навантаження субконцепту “українське життя” переконує нас у тому, що його кодифікація відбувається шляхом актуалізації тих концептуальних шпилів навколишньої дійсності, які мають яскраво виражену або приховану негативну конотацію. Проте мовна ментальність Грушевського-журналіста не обмежується констатацією негативу, вона зорієнтована на перетворення, удосконалення українського життя. Крилатий вислів проф. Шкляра В.І. “Журналістика – це конструктор реальності, а не її дзеркало [10, с.47]” співзвучний розгляданій ситуації. Вісниківський дискурс М. Грушевського наповнений активними настановами, що являють собою “систему меркантильних викликів [6, с.25]”, як-то: *Треба й професорським кругам, і всяким иньшим, від кого се залежить, приціпляти можливо толерантні, прихильні погляди на українство, вводити в їх свідомість понятє про потребу розвою українського життя...* (М. Гр., Чи не спр.:421) тощо.

Функціонуючи в умовах бездержавності й постійного асиміляційного пресингу з боку австрійського монархізму та самодержавства, “Літературно-Науковий Вістник” гідно виконував свою консолідуючу функцію. Важливу роль у цьому процесі відіграли імперативи типу: *...натягати свої жили на задоволенне потреб українського життя...* (М. Гр., На укр.т. З нов.:58).

Висновки. Як бачимо, в тематичному діапазоні вісниківської публіцистики М. Грушевського “українське ж житє, як таке...” (М. Гр., К.-н.рух:501) займає одне з центральних місць. Головний редактор “Літературно-Наукового Вістника” доклав максимум зусиль, щоб часопис не тільки “став правдивим дзеркалом інтелектуального росту і розвитку українського культурного і суспільного життя [2, с.22]”, а й сам визначав та казував магістральні лінії його розвою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: Стилистика декодирования / И.В. Арнольд. – Л.: Просвещение, 1973. – 303 с.
2. Винар Л. Михайло Грушевський і наукове товариство ім. Тараса Шевченка 1892-1930 / Любомир Винар. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1970. – 112 с.
3. Грушевський М. III Універсал УЦР / М. Грушевський // Державність. – 1992. – №2(5). Квітень – червень. – С. 59–61.
4. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.: Доба Центральної Ради / Д. Дорошенко. – Ужгород, 1932. – Т.1. – 437 с.
5. Іпанова О.А. Жизнь / О.А. Іпанова // Антологія концептів / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С. 356–370.
6. Корольов Г.О. Федералізм Михайла Грушевського кінця XIX – початку XX ст.: спроба реконструкції / Геннадій Корольов. – К.: Вид-во “Кольоровий світ”, 2007. – 99 с.
7. Пиріг Р. Ідея федералізму в державницькій концепції М. Грушевського / Р. Пиріг // Студії з архівної справи та документознавства. – 2005. – Т.13. – С. 189–197.
8. Творив “велику справу європеїзації українства”: Сергій Сфремов про Михайла Грушевського в “Історії українського письменства” // Слово і час. – 1996. – №10. – С. 46–49.
9. Шаповал Ю.Г. І в Україні святилось те слово...: наукові праці / Ю.Г. Шаповал // Львів: ПАІС, 2003. – 680 с.
10. Шкляр В.І. Мас-медіа і виклики нового століття / Володимир Шкляр. – К.: Грамота, 2003. – 48 с. – (Сер. “Б-ка журналіста-міжнародника”).

Умовні скорочення

- М. Гр., Антр. – Грушевський М. Антракт / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1908. – Річник XI. – Том XLI. – Книжка I. – С.116-121.
- М. Гр., Відр. ЛНВ – Грушевський М. Відродини Л.-Н. Вістника / М. Грушевський // ЛНВ. – 1917. – Річник XVIII. – Том LXVII. – Книжка I. – С.3-4.
- М. Гр., В с.рок. – Грушевський М. В сімдесяти роковин Кирило-методіївської справи / М. Грушевський // ЛНВ. – 1917. – Річник XVIII. – Том LXVII. – Книжка I. – С.8-13.
- М. Гр., Д.н.ч. – Грушевський М. До наших читачів в Росії / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1907. – Річник X. – Том XXXVII. – Книжка I. – С.1-6.
- М. Гр., До наш.чит. – Грушевський М. До наших читачів / М. Грушевський // ЛНВ. – 1908. – Річник XI. – Том XLIV. – Книжка XI. – С.225-228.
- М. Гр., З б.хв. Гал. і Укр. – Грушевський М. З біжучої хвилі. Галичина і Україна / М. Грушевський // ЛНВ. – 1906. – Річник IX. – Том XXXVI. – Книжка XII. – С.489-496.
- М. Гр., К.-н.рух – Грушевський М. Культурно-національний рух на Україні в другій половині XVI віку / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1908. – Річник XI. – Том XLI. – Книжка II. – С.282-296; Книжка III. – С.491-506; Том XLII. – Книжка IV. – С.87-107; Книжка VI. – С.438-458; Том XLIII. – Книжка VIII. – С.208-228; Книжка IX. – С.428-450.
- М. Гр., На укр.т. Б. і д. – Грушевський М. На українські теми. Батьки і діти / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1913. – Річник XVI. – Том LXI. – Книжка III. – С.434-441.
- М. Гр., На укр.т. З нов. – Грушевський М. На українські теми. Замість новорічної / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1911. – Річник XIV. – Том LIII. – Книжка I. – С.57-66.
- М. Гр., На укр.т. З нов.д. – Грушевський М. На українські теми. З новорічних думок / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1910. – Річник XIII. – Том XLIX. – Книжка I. – С.43-56.
- М. Гр., На укр.т. Іше про н. – Грушевський М. На українські теми. Іше про наше культурне жите / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1911. – Річник XIV. – Том LIII. – Книжка II. – С.392-403.
- М. Гр., На укр.т. Н.п. – Грушевський М. На українські теми. Не пора / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1908. – Річник XI. – Том XLIII. – Книжка VII. – С.130-140.
- М. Гр., На укр.т. Н.хв. – Грушевський М. На українські теми. Нова хвиля / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1914. – Річник XVII. – Том LXV. – Книжка I. – С.22-30.
- М. Гр., На укр.т. Укр.д. – Грушевський М. На українські теми. Українська дебата / М. Грушевський // ЛНВ. – 1913. – Річник XVI. – Том LXIII. – Книжка VII-VIII. – С.153-161.
- М. Гр., На укр.т. Ф.сеп. – Грушевський М. На українські теми. Фабрикація сепаратизма / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1911. – Річник XIV. – Том LIV. – Книжка IV. – С.128-134.
- М. Гр., На укр.т. Ще одн.п. – Грушевський М. На українські теми. Ще одна повість про те, як посварив ся Іван Іванович з Іваном Никифоровичем / М. Грушевський // ЛНВ. – 1908. – Річник XI. – Том XLI. – Книжка I. – С.188-193.
- М. Гр., На укр.т. Ще пр.к. – Грушевський М. На українські теми. Ще про культуру і критику / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1908. – Річник XI. – Том XLIV. – Книжка X. – С.121-136.
- М. Гр., Пам.Ш. – Грушевський М. Пам'ятник Шевченку / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1908. – Річник XI. – Том XLII. – Книжка V. – С.209-211.
- М. Гр., С.укр.к. – Грушевський М. Справа українських кафедр і наші наукові потреби / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1907. – Річник X. – Том XXXVII. – Книжка I. – С.42-57; Книжка II. – С.213-220; Книжка III. – С.408-418.
- М. Гр., Чи не спр. – Грушевський М. Чи не спроможёмось? / Мих. Грушевський // ЛНВ. – 1907. – Річник X. – Том XL. – Книжка XII. – С.418-425.